

הרב ראובן חיים קליין

חבר בכולל שע"י ישיבת מיר (ירושלים)

ביתר עילית

אם המכות פגעו גם בבני ישראל

הני מכות לא היו בבני"א אבל שאר המכות היו בבני"י כמו שהיו במצריים.

ואעפ"כ ראיתי בשו"ת הרדב"ז (ח"ב ס' תתי"ג) שכתב שממשמעות המקראות למדנו שלא היו מכות דם צפרדע וכנים [ולכאורה הוא לא הבין שהאבן עזרא כתב דבריו גם אצל מכת שחין וארבה וצ"ע] בבני ישראל והנה לשונו ככתבו: ומה שכתב הראב"ע כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היה למצרים ולישראל אסור להאמין דבר זה כ"ש שהכתובים מורים הפך "ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור ויחפרו כל מצרים סביבות היאור" משמע אבל ישראל לא היו צריכים לזה כי היו שותים ממימי היאור. ובצפרדעים כתיב "ובכה ובעמך וגו'" (שמות ז:כט) "וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך" (שמות ח:ז) משמע שלא היו בישראל. וכן הכנים וילמד סתום מן המפורש. ולא ידעתי אם המכה היתה גם לישראל מה רא' יש בה לפרעה שישלח את ישראל מארצו ולא היה ראוי להטריח הקולמוס בכיו"ב אלא שלא ליתן פתחון פה לדוברים עתק על דוד"ל עכ"ל הרדב"ז והוא סובר דאף שלא נזכר בהדיא בכל המכות שלא פגעו בבני"י מ"מ מממשמעות הכתובים למדנו כן. [הנה כתב הגר"ק שליט"א (טעמא דקרא פ' וארא ד"ה כתב הגר"א) די"ל דהטעם דבכל המכות שיכול לבא ג"כ ע"י כשפים או שד עיקר הראי' היא ממה שלא נתפשט גם בארץ גושן שזה אין ביד השד למנוע כמ"ש "והפליתי וגו' למען תדע וגו'" אבל כנים שזה אין ביד השד כלל כדפרש"י א"כ עיקר המופת היתה המכה עצמה לא מה שלא היתה בגושן לכן לא הזכירה התורה זאת.]

כתב האבן עזרא (שמות ז:כד) בזה"ל רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה? ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדע והכנים היתה כוללת המצרים והעברים כי אחר הכתוב נרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערב שהיתה קשה השם הפריש בין המצריים ובין ישראל. וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצריים כן חפרו העבריים עכ"ל. העולה מדברי האבן עזרא שמכות דם צפרדע כנים שחין וארבה היו בבני"י כמו שהיו במצריים.

ולכאורה מש"כ כי אחר הכתוב נרדוף ר"ל שרק בכמה מכות הזכיר התורה בפירוש שלא נגע המכה בבני"י דאצל הערוב כתיב "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערוב" (שמות ח:יח). ובמכת דבר כתוב "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר וכו' וימת כל מקני מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד וכו'" (שמות ט:ד-ז). ובמכת ברד כתוב "רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד" (שמות ט:כו). ובמכת חושך כתוב "ולכל בני ישראל היה אור במושבתם" (שמות י:כג). ובמכת בכורות כתוב "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (שמות יא:ז) ועוד כתוב "וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא היה בכם נגף למשחית בהכות בארץ מצרים" (שמות יב:יג). הרי שרק

לארץ גושן כדי לשחת את התבואה שלהם כדי שלא יהנו המצריים מתבואתם של ישראל לאחר שייצאו בני"י ממצרים.]

וכן רבינו יונה (עמ"ס אבות) כתב כדברי הרמב"ם שבמכת כינים אף שלא נזכר להדיא בתורה שבני ישראל לא לקו קבלה היא ביד חכמים (ואינו ברור אם הוא מסכים לדברי הרמב"ם שהיה מצוי בבני ישראל רק שלא הזיקום). וכ"כ המאירי בפיה"מ והאברבנאל בנחלת אבות וכ"כ בדרשות אבן שועיב (פ' וארא) וכ"כ הריטב"א (הגדה של פסח ד"ה דבר אחר ביד חזקה שתים).

הנה הרה"ג זלמן סורוצקין זצ"ל (השיר והשבח על הגדה של פסח) כתב שיש הוכחה שהכינים היו מצוי גם בבני"י מדאיתא במדרש (ב"ר פצ"ו ס"ה) שיעקב אבינו ביקש שלא להקבר במצרים מפני שסופה ללקות בכינים ואילו לא היה הכינים מצוי בבני ישראל הו"ל לבקש להקבר בארץ גושן שלא יהיה הכינים מצויים שם אלא מכאן מוכרח שגם בארץ גושן היו הכינים. ואני אומר שיש עוד הוכחה לכך דכתבו התוס' (יבמות סא.) שבמקום שלא איירי אלא בעובדי כוכבים דוקא לא הוה ליה למיקרינהו אדם אא"כ יש איזה סיבה לכך ואילו במכת כינים כתוב "ובאדם ובבהמה" (שמות ח:יד) משמע שכולל בני"י וגם המצריים (ושוב התבוננתי ואמרתי שאין זה ראי' דהתם כתיב "ובאדם" בקמ"ץ כאילו יש כאן ה' הידיעה וכתבו התוס' שם דעכו"ם בכלל "האדם" אף אם אינו בכלל "אדם".

ורבינו בחיי (עמ"ס אבות) סתם את דבריו וכתב שבמקראות מבואר שבני ישראל ניצלו מכל המכות ולא הדגיש שבמכת כינים אין הדבר כתוב להדיא בתורה או שבמכת כינים היה מצוי בבני"י רק שלא הזיקום (והרשב"ץ בפירושו על אבות הסתפק אי מכת כינים היתה בבני"י ולא נצטערו ממנה או לא היתה בהם כלל). ולכאורה הרדב"ז בזה אזיל כדעת רבינו בחיי דלא שנא מכת כינים

גם בבעל הטורים (שמות ז:כה) כתב דחלילה לומר כדברי האבן עזרא. וכן ראיתי בפירוש אבי עזר על האבן עזרא שהשיג עליו וכתב דאין לנו אלא דברי רבותינו ז"ל כי ממכת דם נתעשרו ישראל ואפילו נכרי וישראל שותין בספל אחת היה חציו דם וחציו מים. והוא מסיק דלפי דעתו תלמיד טועה ועני בדעת כתב הדברים האלה.

והנה בהרבה גירסאות תנן (אבות פ"ה מ"ד) עשרה ניסים נעשו לאבותינו במצרים. ועל זה כתב הרמב"ם בפיה"מ שהעשרה ניסים הם מה שניצלו בני"י מהעשרה מכות שפגעו במצריים במצרים ולא פגעו בבני ישראל כמו שמורה הכתובים אך הדגיש הרמב"ם שבמכת כינים לא מצינו כן במקראות אלא למדנו מפי השמועה שהיתה מכת כינים מצוי בבני ישראל אך לא הזיקום.

[הרמב"ם הביא מקראות להוכיח מן התורה שגם שחין וארבה לא היו בבני"י.] בשחין הביא הרמב"ם המקרא שכתוב "כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים" (שמות ט:יא). וצ"ע דמזה רק משמע שלא היה בבני ישראל ולא בפירוש איתמר ואדרבה יש לדייק מכאן שהיה המכה בכל ארץ מצרים ואפ' בבני"י. ואצל מכת ארבה הביא הרמב"ם המקרא שכתוב "ויעל הארבה על כל ארץ מצרים" (שמות י:יד) וגם בזה קשיא כנ"ל שהרי משמע מזה שעלה הארבה בכל ארץ מצרים ואפ' אצל בני"י שהיו שם. ושור"ם שהרש"ש על המשניות נתקשה בדברי הרמב"ם אצל מכת ארבה (וצ"ע למה לא הקשה כן גם במכת שחין כנ"ל). ועכשיו שזכינו שיצא לאור עולם מהדורה חדשה של פיה"מ להרמב"ם מצינו שהביא פסוק אחר אצל מכת ארבה דכתיב "ומלאו בתך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים" (שמות י:ו) ועדיין צ"ע. ולאחר שכתבתי את כל זה מצאתי בספר שלל רב על ההגדש"פ (עמ' רל"ב) בשם הספר כנפי נשרים שכתב שהארבה הגיע

בספר זכר דוד (מאמר שלישי פרק כ') בזה"ל ואיכא מכאן דס"ל שכל המכות בתחילה היה מביאם על ישראל רגע אחד כדי להודיעם טעמן וצרת מצרים בהם ותכף היו הולכים מעל ישראל על המצריים עכ"ל. וכן כתב החיד"א בכמה מקומות (צוארי שלל הפטרת פ' בהר אות ב', דברים אחדים ח"א דרוש ט"ו לשבת כלה, חסדי אבות עמ"ס אבות פ"ה) ולפ"ד כל המכות באו על ישראל תחלה כרגע ושוב פסקו מישראל ובאו על המצריים.

משאר כל המכות דמכולם מבואר בתורה שניצלו מהם בני ישראל.

ויש סעד לדבריהם בפירוש ספר המוסר (עמ"ס אבות) לרבינו יוסף בן יהודה שכתב שמצא רמז למכת כינים מדכתיב "ובאדם ובבהמה" (שמות ח:יד) מקיש בני אדם לבהמה בני אדם הדומין לבהמה הוא דהוּ בּוּז אַבְל בְּנֵי לֹא הוּוּ בּוּז.

ויש בזה שיטה אחרת דמצאתי כתוב

כי הוציא ה' את ישראל ממצרים - זו גדולה מכולם [רש"י יתרו]

וקשה מנ"ל לרש"י שהוצאות מצרים גדולה מכולם, ויראה לפרש כוונת רש"י הוא בזה כי שם נאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלקים שהוא מידת הדין וכאן הוא אומר כי הוציא ה' ממצרים שהוא מדת הרחמים. ובא רש"י ז"ל ופירשו כי במכת מצרים גם מדת הדין הסכים להלקותם כי נתמלא סאתם מרוב מעשיהם אשר הגדילו לעשות למרות פי' ה'. לכך נאמר את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו בעשרה מכות. משא"כ להוציא את ישראל לחירות בזה לא הסכים מדת הדין, מטעם כי גם ישראל לא טובים היו ממצרים כדעת המדרש הללו עע"ז והללו עע"ז, מ"מ לאהבת וחובת אברהם אבינו להבטחתו הוציאם ה' ממצרים במדת הרחמים וזה שאמר בלעם אל מוציאם ממצרים כידוע שמדת א"ל הוא רחמים, אלקים הוא מדת הדין. נמצא שמדת אלקים מדת הדין לא הסכים להציל את ישראל ולהוציאם ממצרים כי לא היו ראויים להצלה זו ולהוצאה, וזה שכ' רש"י על פסוק כי הוציא ה' את ישראל זהו גדולה מכולם, ר"ל אף שלא הסכים מדת הדין ואעפ"כ יצאו בחמלת ה', וזה גדול מכולם

[הג"ר דוד לידא זצ"ל].